

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006

İstanbul'un Neyinden Söz Etmeli?

Doğan Kuban

2500 yıllık bir kent olan İstanbul'da birçok günlük sorun yaşanmaktadır ve bunların büyük bir çoğunluğu bu kentte yaşayanların, karar verenlerin, sorumluların davranışlarıyla ilgilidir. Örneğin Üsküdar'da metro inşaatı dolayısıyla yapılan kazılar o bölgede birtakım kalıntıların varlığını göstermiş olsa da bu konu üzerine konuşulmamaktadır. Bu da ister istemez bu kalıntıların yok edilmesi kaygısını gündeme getirmektedir.

Dolmabahçe Sarayı, Adile Sultan'ın sarayları, Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı Osmanlı'nın borç içinde yaşadığı bir dönemde yaptırılmışlardır. Bugün de aynı şekilde hiçbir şeyin hesabını yapmadan, olmayacak şeylere paralar harcayıp en olması gereken yerler para vermeyen bir idare var. Bu kentte bugün saymadığımız kadar çok insan yaşamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İstanbul'da bir nüfus sayımını yapamamaktadır. Bu insanların büyük bir çoğunluğu kendilerine bir yön çizmekte zorlanan, ilgileri yarıntki yaşamla sınırlı insanlardır. Bir tarafta 2500 yıllık bir tarih, müthiş imgeler, destanlar, mitolojiler, öte yanda ise bu tarihin üzerine çekirge sürüsü gibi yığılmış kırsal kökenli bir halk söz konusudur. Bence bugünkü İstanbul olgusu, Türkiye'nin bütün tarihi kadar önemlidir. Son verilere göre İstanbul'un bugünkü nüfusu on iki milyondur; Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde bütün Anadolu'nun nüfusu bile bu kadar değildir! Bu büyük topluluğun yarattığı sorunlar bizi rahatsız ettiği için kendilerini anlamaya çalışmak zorunda olduğumuz kanaatindeyim.

Her yağmurda kenti sular basmasının, çevre yolundan her geçtiğimizde bir kaza olmasının, birkaç kişinin başına bir şeyler gelmesinin kentle insanlar arasında henüz iyi kurulamamış ilişkilerle ilgisi var mıdır? İstanbul, binicisini istediği yere çekip götüren bir azgın ata benziyor.

Ümraniye'de bugün adı Türk olmayan, Carrefour, Bauhause, Ikea gibi çok büyük tesisler vardır. Otuz beş-kırk yıl önce, Anadoluhisarı'nda Küçüksu Deresi'nden Ümraniye'ye doğru çıkılıp ormanlara doğru gidilirdi. Ormanlar kesildi, gecekondu gelişip apartmanlaştı. O bölgede 1972'lerden sonra Erbakan zamanında başlayan dört tane sanayi sitesi, biraz aşağıda da gecekondu bulunmaktadır. Bir yanda müthiş fabrikalar, elli adım ötede o acayip görüntünün içinde gecekondu, kesilmiş ormanların kökleri! Mahallelerin arasında ortaçağda olduğu gibi duvarlar olmasa da kentte insanlar arasında görülmeyen kesin duvarlar olduğunu düşünüyorum. Acaba bu çelişkili gibi görünen, yani fiziksel çevrede kendisine sunulan, kendisinin asla elde edemeyeceği yeniliklerle her gün iç içe, karşı karşıya yaşayan insanlar nasıl gelişecekler de kent toplumunu ya da Türk toplumunu oluşturacaklar? İstanbul'un temel sorunu bu yan yana duran değişik imgelerin ve yaşam görüşlerinin yarattığı kargaşadır. Bu kent akıl almaz derecede kaypak bir ortamdır, ancak ilginç olan, bütün bu çelişiklere rağmen bu kentin bir patlama yaşamaması, toplumun ilginç bir tahammülle bunların hepsini absorbe etmesidir.

1950'li yıllarda modern Hilton Oteli yeni yapıldığı zaman Nişantaşı İstanbul'un en gözde mahallelerindendi; herkes Nişantaşı'nda bir apartman dairesi alıyordu. Nişantaşı'nın arkasında Fulya Bayırı ise baştan aşağıya, apartmanların bahçesi gibi gecekonduydular. Bu yapılar Fulya Bayırı yok olup yerine gökdelenler gelene kadar yan yana, iç içe yaşadılar. Birisi kapıcı diğeri patron oldu, ama yaşadılar. Eski İstanbul'da da sadrazamın konağının yanında bakkalı vardı. Anneannemin evi Cerrahpaşa'daydı. Karşımızda şeyhülislamın konağı vardı. Şeyhülislamın konağının yanında da mahallenin en fakir adamının evi bulunuyordu. Osmanlı toplumu sınıflar arasındaki farklılıklara rağmen yan yana, beraber yaşamasını biliyordu. Bugün bu karşıtlığı kaldıramayan bir toplumda yaşıyor olmamız, Türkiye'nin sosyal yapısının başka örneklerle veya teorilere uymadığını göstermektedir.

Bundan çok uzun seneler önce *Cumhuriyet* gazetesinde bir "collapse" kuramının ana hatlarını yayımladım. Türkiye'de gazeteler çoğu kez bilim kitaplarının, tarih kitaplarının yerini alıyorlar, halka daha kolay ulaşıyorlar. Collapse kuramını, nüfusun sayısına bağlı olarak toplum sorunlarının daha karmaşık olacağı ve bugünkü toplum kültürünün bunları çözmeye yetmediği şeklinde özetleyebilirim. 1950'den önce 1 milyondan az olan İstanbul'un nüfusu bugün 12 milyondur ve 250-300 bin hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Bu, doyaacak boğaz, barınacak çatı, içilecek su, aydınlatılacak ev demektir. Birbirleriyle iletişimin artmasına bağlı olarak da istekler sonsuzlaşacaktır. Önerdiğim kuramı tanımlı şöyle başlıyordu: Diyelim ki İstanbul Belediyesi'ne her gün yanıt bekleyen 1000 tane soru gelse, İstanbul Belediyesi'nde buna cevap vermesi için uzman, bilgili, deneyimli kişiler olacaktır ki bu sorulara cevap versinler, eğer yoksa veya azsa, bir sorunun 100 tanesine veya 200 tanesine cevap veriyorlarsa, sorular birikiyor demektir. Bu birikimi ne kadar yürütebilirsiniz?

Örneğin deprem sonrası senelerce "Marmara fayının nereden geçtiği" tartışıldı. Bu, halkı ilgilendirir mi? Sonra "Millet evini sağlamlaştırsın!" dediler. Kimse çıkıp bir evin sağlamlaştırılmasının inşaat masrafının %100 artması demek olduğunu söylemedi. Hiç kimse size gelip de "Bakin deprem olursa yollar tıkanacak, sular-elektrik kesilecek, hastanelere varamayacakımız, telefonlar çalışmayacak, ceset çıkmayacak. Onun için böyle bir durumda karşılaşırsanız şöyle davranın, eğer hükümet veya belediye sana erişemezse, o zaman mahallende şurada bir araya gel..." demedi. Eğer ülkenin sosyolojisi gelişmemişse, bazı gözlemleri kent tarihçisi yahut mimar yapmak zorundadır.

İstanbul gibi bir kentin fiziksel varlığı, çok dokulu kültür ve örgütlenme kapasitesinin üstündedir. Tarihe bakarsanız, insanlar her zaman toplumsal gelişmelerin, kentsel gelişmelerin dinamiği karşısında geride kalmışlar, çok kez duvara çarptıktan sonra gerçeği ayırt etmişlerdir. Aynı şeyler Amerikalıların da başına gelmektedir. Türkiye için her zaman başını duvara vurma tehlikesi vardır, ama özellikle büyük kentlerde cehalet sınırlarını aşmış bir durum söz konusudur. "Collapse" dediğim şey, bilgi ve algılamaya yoksulluğudur. Kültür birikimi sorunlar karşısında çaresizdir ve bütün bu durumlarda, ilkel toplum politize olduğu zaman, adam kayırcılık, klancılık, tarikatchılık gibi mekanizmalarla ehliyetsizlik sonucu pek çok şey başa gelebilir. Sokrates "Ancak bilgili adam faziletli olabilir" der; yani bilgisiz olduğunuz zaman çok kolay ahlaksız olabilirsiniz, çünkü sınırları tanımlayan hiçbir kriter, sizin bilgi dağarcığımızda yoktur. Kentte bir tanesi ihmalden, örgütsüzlükten, diğer biri bilgisizlikten kaynaklanan iki tür sorun söz konusudur. İnsana bağlı, politikadan kaynaklanan ihmalleri kabul edebiliriz, çünkü bunlar dünyada da vardır; ama bilgisizlikten kaynaklanan sorunların çözülmesi gerekir, bunun için de bilgili olanlar iktidara geçmelidir.

Bugün İstanbul ve bütün büyük kentler, köylü olmayan ama şehirli de olmayan insanların egemenliğindedir. Cehalet, bürokrasinin çalışmasını engellemekte, on beş dakikalık iş üç ay sürmektedir. Şehre gelmiş ama yerleşememiş insanlar bu sayısız çelişkiyi beraberlerinde getirmekte, ve sözde çağdaş isteklerini yerine getirecek insanları seçerken, kültür düzeylerine göre seçim yapmaktadırlar. "Kırsal kültür"ün (bununla vaktiyle köylü olan tarımsal toplumun, rasyonele ulaşmamış bir toplumun kültürünü kastediyorum) koşulları Türkiye'de çok ağırdır. Atatürk 1923'te Cumhuriyet'i kurdu, 1938'de öldü. 1928'de dünya ekonomik buhranı oldu, ardından Hitler harp için hazırlığa başladı. Ben lise ve üniversitede beş ay askerlik yaptım. Harbe girmeye hazırlanıyorduk; ekmek, yağ, şeker yoktu, ekmeğe nüfus cüzdanlarına yazılırdı. Sonra harp başladı. 1950'lerde Amerikalılar kendilerini empoze ettiler. Ben ilkokulu Anadolu'da okudum; bütün şehirler köy gibiydi, köylü ile kentli arasında hiçbir fark yoktu. Köylülerin % 90'ı okuma yazma bilmiyordu. İstanbul'un birçok mahallesinde olduğu gibi Anadolu'da da elektrik olmadığı için köylü güneş batmaz yatar, aydınlık olunca da kalkardı. Bugün çok daha ilerdeyiz ve umutsuz değilim. 15 bin nüfuslu Denizli'de orta mektebin birinci sınıfına gittim; bugün Denizli'nin nüfusu 500 bin. Bu 500 bin nüfusun yaşadığı Denizli, aynı kent değildir. Geleceğimizden hiç korkmuyorum, fakat bize bu rahatsızlıkları yaşatan ortamın verilerini de ihmal etmemekte yarar vardır.

Osmanlı mollaları yüzlerce yıl eski metinlerin yanlarına şerh yazarak geçinmişlerdir; ortaçağı aşan hiçbir Osmanlı metni yoktur; bu imparatorluğun kendisi vardır, ama düşüncesi yoktur! Tabii dil ve buna paralel olarak kavram da geliştirilmemiştir. Bin yıllık bir düşünce tarihinin tortularıyla yaşıyoruz.

"Kırsal kültür" dediğimiz şey, Osmanlı artıklarını içermekle birlikte Cumhuriyet kültürüdür, yani Cumhuriyet'in getirdiği, kentlere döktüğü, İmam Hatiplerde okuttuğu, türbanlar taktığı, yüz binlerce cami yaptırdığı insanlardır. Bunlar televizyonlu, cep telefonlu, blucinli, araba budalası, gökdelen hastası ama çöpünü evinin önüne atan, on binlercesi sürekli yol kazalarında yollarda kalan, birbirlerine *bye bye* diyen yarı kentlilerdir. En büyük göstere entelektüel kısırlıktır. Kentleşmemenin, köylülüğün en büyük göstergesi estetik yoksunluğudur. Osmanlı, İstanbul dışında hep köylü kalmıştır. Türkiye'de bu köylülüğün enkazı vardır ve bu enkazı kaldırmadıkça, yeni bir bina yapamazsınız. İstanbul sorunu, Türkiye sorunudur, toplumun çağdaşlaşması sorunudur. Çağdaşlaşma projesinin zaman içerisinde nasıl biçim değiştirdiğini ve deforme olduğunu izlemek, tarihi imgelerin doğasını anlamak için gereklidir ve bunun mimariye ve kente nasıl yansıtıldığını da görebiliriz.

Kentler köylere iş sunmaya başladığı zaman okumamış köylüler kentlere akın ettiler; bahtsız, fakir, barınaksız, umutsuz köylüler ve onların torunları, bugünkü İstanbullulardır. Bu topraksız köylü, bence tarihi bir hak olarak ilk kez toprağa ve konuta kavuştu; ama tek yöntem vardı, vaktiyle devletin yaptığı gasp yöntemi gibi ve o da gasp etti! İstanbul'da hiçbir zaman böyle bir şey yaşanmamışken yüzyıllar sonra Anadolu köylüsü birdenbire bir fırsat buldu, ağanın emrinden çıktı ve geldi, burada ormanın içine kendisine bir gecekondu yaptı. Hukuksal bir hak olmasa bile tarihi ve insancıl bir haktı bu! Senelerce ağanın yaşaması olarak yaşayan bu insanlar barınak sahibi oldular. Bu insanları beğenmiyoruz, ama başbakanımız ve belediye başkanımız o toplumun insanları. Bu, İstanbul toplumu ile birlikte Türkiye toplumdur; bunun başka türlü olması da olanaksızdır.

Yeni kent gelenler aileleriyle birlikte bir gecekondu yaptılar. Ne var ki aradan zaman geçtikten sonra toprağın gaspı, yağması köylünün elinden çıktı, çeteler ve örgütler oluştu. Bu çeteler toprağı yağma ettiler, köylüye sattılar. Onlara politikacılar da karıştı. Bu ilginç bir süreçtir; gerçekten köylülerin gelip toprağı yerleşmesinin doğası değişti ve çetelerin ya da politikacıların elinde yasal yağmaya dönüşü.

İstanbul'un ulaşımı otomobil yapmak isteyenler, kamyon üreticiler tarafından yok edildi; tramvaylar kaldırıldı, demiryolları sabote edildi, denizyolları kaldırıldı ve her yere arabayla gitmeye başladık. Bunu köylüler yapmadı, ama gene "kırsal kültür" yaptı, yani şehirde otursa bile kafası çağdaşlaşmamış insanlar yaptılar.

Türkiye toprakları petrol damarları gibidir. Ama bugünden yarına toprak rantından elde ettiği para ile zengin olan burjuvazinin, ki o burjuvazi çarıkli burjuvazidir, İstanbul'un geleceğiyle, doğasıyla, tarihiyle hiçbir ilgisi yoktur! Olsaydı, Süleymaniye çevresinde bir tane mahalle kalırdı; kalmadı. Üsküdar'da bir iki tane konak kalırdı; kalmadı. Kadıköy'de kalabilirdi, kalmadı. Kadıköy gibi eski İstanbul'un en üst kademesindeki insanların paşaların, zenginlerin yaşadığı mahallelerde kaç tane konak kaldığını çok merak ediyorum.

Bu kent bizim hayal ettiğimiz kent değildir, fakat sosyal açıdan son derece dinamik olanaklar içeren bir kenttir. İstanbul bir *talk show*'dur ama buna rağmen güzeldir. Dünyada hiçbir yerde geç antik surları olan, Ayasofya'sı olan, Küçük Ayasofya'sı olan, 14 tane Bizans kilisesi olan, binlerce Osmanlı yapıtı olan, her elli adımda bir anıta rastlanan bir kent yoktur! Buradaki varlığın değerini Türkiye'yi idare edenlere, idare etmeyi demokratik bir hak olarak kendilerinde bulanlara anlatmakta zorlanıyoruz. Ne umutluyuz ne de umutsuz. Ama uzun vadede şansız olduğumu sanıyorum.